

Dr hab., prof. UEK Magdalena Jelonek
Katedra Socjologii
Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie
Centrum Ewaluacji i Analiz Polityk Publicznych
Uniwersytetu Jagiellońskiego
15 września 2023

Recenzja pracy doktorskiej Anny Rękawek: „Program Nowa Szkoła na tle rozwiązań w polskiej polityce edukacyjnej okresu transformacji”

Uwagi wstępne

Praca pt. "Program Nowa Szkoła na tle rozwiązań w polskiej polityce edukacyjnej okresu transformacji" jest poświęcona tematyce o istotnym znaczeniu, tj. efektywności i perspektywiczności polityk publicznych w obszarze edukacji. Analizując przykład takiej polityki, Autorka skupiła się na programie Nowa Szkoła, który, jak słusznie zauważa, dotychczas nie był przedmiotem wyczerpującej analizy ewaluacyjnej. Tym bardziej istotny staje się fakt, że program Nowa Szkoła służy w pracy jako przykładowy model głębokich i przemyślanych inwestycji w rozwój kompetencji nauczycieli, mających za zadanie podnieść ogólną zdolność do skutecznego przekształcania systemu edukacji.

Warto również zwrócić uwagę na bogaty kapitał wiedzy i doświadczenie Autorki dotyczące omawianego programu, a także na jej zdolność do zgromadzenia różnorodnych materiałów (w tym nieopublikowanych) na temat przedmiotowej polityki. Po raz kolejny podkreślę, że trafny wybór tematu, zastosowanie osobistych doświadczeń Autorki podczas wyciągania wniosków, adekwatne określenie zamierzeń pracy oraz ich zrealizowanie zwiększają wartość rozprawy, która wykracza poza analizę znanych z publikacji naukowych wniosków.

W związku z tym, że jest to moja druga recenzja (praca została skierowana do poprawy), w części, w której prezentuję uwagi skupię się na tym, które z nich (i w jakim stopniu) zostały przez Autorkę wprowadzone.

Struktura rozprawy, ogólna wiedza teoretyczna oraz ocena umiejętności samodzielnego prowadzenia pracy naukowej przez doktorantkę

Praca liczy 258 stron (nie licząc strony tytułowej) i składa się z pięciu rozdziałów. W pierwszej części opracowania Autorka przedstawia fundamenty koncepcyjne badań. Rozdział ten zawiera określenie celów, postawienie tez i hipotez badawczych, a także omówienie operacyjnych aspektów zastosowanej metodyki badawczej i organizacji procesu badawczego. Wstępem do tego rozdziału jest uzasadnienie wyboru tematu pracy. Ogólnie rzecz biorąc, rozdział ten jest dobrze skonstruowany, wykazuje klarowność struktury i logikę wyводу. Mimo ogólnie pozytywnej oceny, można wysunąć wobec niego kilka zastrzeżeń.

Na co zwróciłam uwagę w pierwszej recenzji, Autorka stawia tezę, że cyt. „Program Nowa Szkoła jest przykładem rozwiązań w polityce publicznej, niewykorzystywanych z powodu braku długofalowej strategii realizacji polityki publicznej w edukacji”. Przez strategię rozumie ona dokument określający cele strategiczne, priorytety, narzędzia i rozwiązania; działania zawarte w tym dokumencie powinny być cyklicznie ewaluowane. Dalej wzmiankuje, że „Weryfikacji tezy posłuży identyfikacja czynników, które uniemożliwiły długofalowe działanie programu w procesie doskonalenia systemu edukacji”. To ostatnie określenie chyba nie jest trafne, bowiem identyfikacja czynników uniemożliwiających długofalowe działanie programu w procesie doskonalenia systemu edukacji nie posłuży weryfikacji tezy złożonej z dwóch elementów: (1) podtezy o niewykorzystaniu Programu Nowa Szkoła w polityce publicznej oraz (2) podtezy o przyczynie tego niewykorzystania (brak długofalowej strategii realizacji polityki publicznej w

edukacji). Identyfikacja takich czynników co najwyżej tę tezę uzupełni o kolejny aspekt przyczynowy (czynniki wpływające negatywnie na długofalowe działanie programu).

Autorka formułuje 5 hipotez wiążąc je z celami badawczymi: (1) o nowatorskim charakterze rozwiązań Programu Nowa Szkoła (CB: analiza treści, narzędzi i metod programu); (2) o zaledwie częściowej realizacji zamierzonych efektów programu (CB: analiza zamierzonych i zrealizowanych efektów); (3) o wpływie udziału w programie na kompetencje i postawy uczestników szkoleń oraz ich decyzje zawodowe (CB: analiza zamierzonych i zrealizowanych efektów oraz analiza procesu przekształcania się polityki edukacyjnej w politykę publiczną w obszarze edukacji); (4) O realizowaniu celów polityki edukacyjnej w warunkach zmian ustrojowych przez program i posiadaniu przez niego cech, które można odnieść do modeli implementacji polityki publicznej (CB: analiza procesu przekształcania się polityki edukacyjnej w politykę publiczną w obszarze edukacji); (5) O niewykorzystaniu w kolejnych reformach i zmianach systemowych w edukacji rozwiązań programu (CB: identyfikacja przyczyn niewykorzystania rozwiązań). W ich przypadku nie mam większych zastrzeżeń, choć – biorąc pod uwagę metodologię pracy – dyskutować można, które z nich są w rzeczy samej hipotezami, a które tezami brzonionymi w pracy.

Autorka zasługuje na uznanie za powiązanie wprost hipotez z celami badawczymi, niemniej jednak niektóre z tych powiązań, a także sformułowania hipotez, mogłyby zostać dodatkowo umotywowane. Pewne elementy, o których pisałam także w poprzedniej recenzji budzą moje wątpliwości, w tym kwestie takie jak:

- (1) Powiązanie hipotezy o wpływie udziału w programie na kompetencje i postawy uczestników szkoleń oraz ich decyzje zawodowe z celem badawczym dotyczącym analizy procesu przekształcania się polityki edukacyjnej w politykę publiczną w obszarze edukacji – związek tych dwóch kwestii nie jest jasny i warto byłoby go czytelnikowi wytłumaczyć już na etapie prezentacji celów/hipotez.
- (2) W hipotezie nr. 3 określono założenie o wyposażeniu uczestników grup szkoleniowych w kompetencje potrzebne do kreowania szkoły zgodnej z założeniami opartej na dowodach polityki edukacyjnej. Takie określenie jest zbyt niejednoznaczne jak na hipotezę i utrudnia jej weryfikowanie. Lepszym rozwiązaniem byłoby przygotowanie listy kompetencji i podanie ich bezpośrednio w hipotezie lub (jeśli byłoby ich za dużo) w definicji bezpośrednio pod nią się znajdującej.
- (3) W hipotezie nr 4 pojawiło się sformułowanie o posiadaniu przez program cech, „które można odnieść do modeli implementacji polityki publicznej”. Sformułowanie „odnieść” znów jest zbyt niejednoznaczne jak na hipotezę i warto byłoby je doprecyzować. Pytanie też, o jakich konkretnie modelach myślimy, czy o wszystkich możliwych, czy też o wybranych.

Precyzja wypowiedzi staje się podwójnie ważna, gdy formułujemy sądy, które następnie będą falsyfikowane. Bez precyzji wypowiedzi falsyfikacja przestaje być możliwa, a przypuszczenie przestaje być hipotezą.

Pomimo tego, że rozdział jest dobrze napisany, pojawiają się w nim błędy natury językowej oraz niepoprawne nazewnictwo. Przykładowo, na stronie 7 Autorka pisze: „... ustawy o systemie napisano:” (w ustawie o jakim systemie? Oświaty?). Błędnie nazwano także CAWI – nie jest to metoda badawcza, ale technika.

Drugi rozdział pracy, zatytułowany „Odniesienia teoretyczne badań”, kształtuje teoretyczną bazę pozwalającą na adekwatne zakorzenienie dyskutowanych problemów oraz interpretację otrzymanych danych. W tej części skoncentrowano się przede wszystkim na klasyfikacji definicyjnej i ustrukturyzowaniu kluczowych pojęć: definicji i modeli transformacji, polityki publicznej, zarządzania publicznego, instrumentów polityki publicznej oraz teorii długiego trwania. To, co dostrzegam jako mankament tego rozdziału, to brak wyraźnego skojarzenia wymienionych zagadnień z realizowanymi celami badawczymi oraz brak wyjaśnienia, w jakiej fazie praca ta opierała się na teorii (etap koncepcyjny, interpretacyjny). Chociaż czytelnik może wyciągnąć ten z kontekstu, preferowane byłoby, aby Autorka podkreśliła to w sposób bezpośredni, na przykład we wstępie lub podsumowaniu drugiego rozdziału.

We wcześniejszej recenzji sformułowałam względem rozdziału kilka uwag punktowych. Dziwi nieco, że uwagi te nie zostały wprowadzone. Wymienię je zatem po raz kolejny:

1. Na stronie 23 Autorka wprowadza pojęcie rzeczywistości VUCA, zwracając uwagę, że termin został po raz pierwszy zastosowany w 1987 r., nie podaje jednak żadnych odniesień bibliograficznych na jego temat.
2. Na stronie 46 Autorka podaje, że Laswell stworzył pierwszy teoretyczny model – model stadialny. Laswell stworzył nie tyle pierwszy model w ogóle, ale jeden z pierwszych modeli stadialnych (podział na stadia procesu podejmowania decyzji publicznych). Autorka powołuje się tutaj m.in. na opracowanie Szafenberg „Polityka publiczna – krótkie wprowadzenie”, podczas gdy Szafenberg pisze: „Jedną z pierwszych propozycji tego typu (chodzi o typ stadialny) zaproponował Harold Laswell (s.2). Skąd więc wiemy, że była to pierwsza propozycja?

W rozdziale tym jest też kilka błędów bibliograficznych, np. s.24 w przypisie 23 brakuje inicjałów imion autorów, w przypisie 22 brakuje strony, w przypisie 29 Autorka Dankwarta Rustova zapisała jako dwie osoby: Dankwart i Rustov, podczas gdy jest to jeden autor. Pojawiają się także (nieliczne) błędy językowe (np. ostatnie zdanie na stronie 48 „narzędzia wyboru optymalnych.” Nie do końca wiadomo, czy chodziło o wybór optymalny czy wybory optymalne).

Rozdział trzeci bezpośrednio odnosi się do strategii edukacyjnych obowiązujących w latach 1991-2007, tworząc tło niezbędne do zrozumienia inicjatywy omawianej w następnym rozdziale. Opisuje on polityki edukacyjne sprzed i po wprowadzeniu reformy z 1999 roku, wskazując również na zastosowane metody i rozwiązania służące kształceniu nauczycieli. Rozdział ten jest kluczowy i opiera się na przekonującej tezie Autorki, mówiącej, że „Zależność od szlaku jest argumentem uzasadniającym tezę, że każda transformacja ma swoistą dla siebie trajektorię – kierunek, kształt i dynamikę.”, a przedstawiony kontekst z pewnością będzie miał znaczący wpływ na efektywność i realizację (lub ich brak) celów programu. Rozdział został napisany z dużą biegłością, a widać, że Autorka korzystała z własnych doświadczeń i obserwacji.

Rozdział czwarty szczegółowo omawia główny temat badania, czyli program Nowa Szkoła. Prezentuje cele, strukturę, narzędzia oraz metody programu, a także definiuje kluczowe kompetencje nauczycieli, uznane za niezbędne do sukcesu reformy, takie jak komunikacja, praca zespołowa, projektowanie, sprawność organizacyjna i programowanie strategiczne. Opisuje, w jaki sposób działania programu rozprzestrzeniały się, zwiększając swój zasięg. W rozdziale tym program Nowa Szkoła jest również oceniany przez pryzmat podobieństw do wybranych modeli polityki publicznej, co stanowi dowód na zastosowanie teoretycznych narzędzi przedstawionych wcześniej przez Autorkę. Jest to część pracy, w której Autorka korzysta również ze swojej wiedzy i doświadczenia, co należy ocenić jako mocną stronę. Rozdział kończy się analizą porównawczą z innymi instrumentami polityki edukacyjnej, choć tytuł ten może wydawać się nieprecyzyjny, jako że analiza porównawcza i odniesienia do innych programów są bardziej wyeksponowane w sekcji końcowej, szczególnie w Tabeli 3. Choć tabela oferuje wartościowe zestawienie, brakuje w tej części głębszej interpretacji zakorzenienia programu Nowa Szkoła w ramach wcześniej wdrażanych inicjatyw.

W rozdziale pojawiają się – podobnie jak poprzednio – nieliczne błędy językowe, np. na s.155 („był systemową propozycją wprowadzanie” (wprowadzania/wprowadzenia))

Rozdział piąty jest poświęcony analizie danych zebranych wśród uczestników programu Nowa Szkoła, głównie za pomocą badań sondażowych oraz metod jakościowych, takich jak wywiady indywidualne pogłębione (IDI) i grupy fokusowe (FGI). Opisuje szczegółowo metodykę badań, interpretuje dane ilościowe i jakościowe, a także łączy wyniki z głównymi celami pracy, zwracając uwagę na długoterminowe implikacje dla polityki edukacyjnej. Rozdział zakończony jest propozycjami dalszych badań. Rozdział ten został przeze mnie oceniony poprzednio jako najmniej udany element pracy. Przy czym, autorka wprowadziła część sugerowanych przeze mnie zmian i poprawek w jego treści. Nadal jednak odbiega on jakością od rozdziałów pozostałych – widać, że metodologia badania nie jest mocną stroną doktorantki. Poniżej przedstawiam szczegółowe uwagi, wraz z informacją o naniesionych zmianach.

Autorka poprawiła opis związany z próbą badawczą, w chwili obecnej fragment ten jest zdecydowanie bardziej przejrzysty. Równocześnie, schemat doboru wskazuje, że badanie było obciążone ryzykiem obciążenia, w związku z autoselekcją do udziału w nim. Jest to na pewno bardziej uczciwe podejście względem osób czytających pracę.

Rozdział piąty, poświęcony analizie danych z badań nad programem Nowa Szkoła, przyjmuje formę, która jest typowa dla wewnętrznych raportów roboczych, a nie dla opracowań naukowych. Sam tytuł sekcji "wyniki ankiety" może wskazywać na brak zaawansowanego planu analizy danych przez Autorkę, co budzi zastrzeżenia, zwłaszcza w kontekście jej szerokiego i wartościowego doświadczenia w dziedzinie.

Poprzednio zwracałam także uwagę na to że, brakuje w pracy metodologicznej precyzji językowej. Przykładem może być umieszczona na stronie 16 lista zastosowanych metod badawczych, a wśród nich ankieta. Ankieta w metodologii badań traktowana jest albo jako narzędzie badawcze (kwestionariusz ankiety), albo technika badawcza bezpośrednio powiązana z metodą sondażu społecznego. Tę nieścisłość językową Autorka powieliła w całej pracy.

Poprzednio podkreślałam także kwestie związane z niezrealizowanymi zasadami prezentacji danych ilościowych, których Doktorantka nie poprawiła. W rozdziale poświęconym analizie danych wykresy zostały przedstawione w sposób, który nie spełnia standardów akademickich, co rodzi kilka istotnych problemów metodologicznych. Po pierwsze, brakuje źródeł danych pod wykresami. Wartości procentowe powinny być wyraźnie zaznaczone na słupkach wykresów dla lepszej czytelności i zrozumienia. Ponadto, nie na każdym wykresie określono, czy prezentowane dane mają charakter liczebności czy procentów. Tam, gdzie dane procentowe zostały oznaczone, nie podano liczby przypadków, do której te procenty się odnoszą. Dodatkowo, formatowanie wykresów jest niespójne – etykiety na wykresach są pisane raz dużymi, raz małymi literami, co wprowadza dodatkowe zamieszanie i obniża ogólną jakość prezentacji danych. Te elementy powinny być poprawione, aby zapewnić spójność i przestrzegać akademickich standardów prezentacji wyników badań.

Ostatnia część rozdziału jest znacznie lepiej napisana, gdzie Autorka skutecznie łączy główne wnioski z badania z celami zdefiniowanymi w pracy. Skorzystała tutaj zarówno z rezultatów badań, jak i z teoretycznych ram przedstawionych wcześniej, co znacząco podnosi jakość dyskusji. Praca zyskałaby na wartości, gdyby część prezentująca dane z badania była bardziej zintegrowana z podrozdziałem 5.3, co pozwoliłoby na płynniejsze przejście między analizą danych a ich interpretacją w kontekście teoretycznym.

Ponownie podkreślę, że rozprawa posiada dość nietypową strukturę, która odbiega od konwencjonalnego formatu dysertacji. Brak wyraźnie zdefiniowanego wprowadzenia i zakończenia może wprowadzać w błąd co do struktury pracy. Chociaż rozdział pierwszy i podrozdziały 5.4 oraz 5.5 (częściowo także 5.3) pełnią funkcję odpowiednio wprowadzenia i zakończenia, to takie rozwiązanie nie jest najlepsze.

Na stronie 233 znajduje się bibliografia w podziale na kategorie: literatura dotycząca zagadnień polityki, literatura dotycząca edukacji, analizowane źródła, raporty Instytutu Spraw Publicznych, analizowane źródła niepublikowane, regulacje prawne, źródła internetowe.

Redakcja rozprawy

Rozprawa została zredagowana poprawnie, nie zawiera wielu błędów stylistycznych, gramatycznych ani interpunkcyjnych, co świadczy o dobrym poziomie przygotowania tekstu. Jednakże, istnieją pewne kwestie wymagające dodatkowego przemyślenia przed uznaniem pracy za ostatecznie gotową do publikacji (gdyby autorka miała taki zamiar):

1. Struktura pracy - należy rozważyć przearanżowanie niektórych części pracy, aby lepiej spełniały standardy strukturalne typowe dla prac naukowych, w tym wyraźne wyodrębnienie wprowadzenia i zakończenia. Taka modyfikacja poprawiłaby czytelność pracy.
2. Integracja danych z teorią - część dotycząca analizy danych wymaga lepszego zintegrowania z teoretycznymi aspektami pracy. Umożliwi to czytelnikom lepsze zrozumienie, jak wyniki empiryczne odpowiadają na postawione pytania badawcze i hipotezy.
3. Prezentacja danych - poprawa sposobu prezentacji danych, w tym standardyzacja wykresów, etykiet oraz dodanie niezbędnych informacji (takich jak źródła danych i podstawy procentowania), znacznie podniesie jakość i wiarygodność prezentowanych wyników.
4. Rozbudowa analizy - rozdział analityczny mógłby korzystać z głębszej analizy danych i ich interpretacji w kontekście wcześniejszych badań i teorii. To pozwoli na głębsze zrozumienie zależności i potencjalnych przyczyn obserwowanych zjawisk.

5. Ograniczenia pracy – w zakończeniu warto dodać sekcję omawiającą potencjalne słabości i ograniczenia badań, jak również krytyczne spojrzenie na własne metody i wnioski, co zwiększy obiektywizm i wiarygodność pracy.

Z kwestii technicznych, które wcześniej wskazywałam, a które nie zostały zmodyfikowane zwrócę uwagę na:

1. Numerację stron (zazwyczaj nie numerujemy strony tytułowej, pierwszą stroną pracy jest spis treści, który w pracy zaczyna się od numeru 3);
2. Nietypowy podział źródeł cytowanych w rozprawie na: literaturę dotyczącą zagadnień polityki, literaturę dotyczącą edukacji, analizowane źródła, raporty Instytutu Spraw Publicznych, analizowane źródła niepublikowane, regulacje prawne, źródła internetowe. Proponowałabym podział na: literaturę naukową (bez wyróżniania dyscyplin), raporty i inne opracowania, regulacje prawne, materiały niepublikowane, źródła internetowe. Podział ten rodzi komplikacje dotyczące klasyfikacji niektórych dzieł.
3. W kategorii raporty Instytutu Spraw Publicznych autorka umieściła pozycje, które zdecydowanie nie należą do tej kategorii (np. sprawozdanie z obrad komisji sejmowej).
4. Mimo, że zwracałam na to uwagę w poprzedniej recenzji w zapisie bibliograficznym nadal pojawiają się liczne nieścisłości. Przykładowo, autor raz stosuje zapis „red. naukowa”, a innym razem jedynie „red.” lub „ed.”. (raz w nawiasie kwadratowym, a innym razem okrągłym). Zapisy dzienników ustaw mają różną formę. W sekcji „źródła internetowe” zdarzają się pozycje bez adresu URL. W bibliografii „sypie się” numeracja.

Konkluzja

Pani magister Anna Rękawek przedstawiła oryginalną, interesującą i wnikliwą analizę dotyczącą Programu pn. Nowa Szkoła i jego efektów, a także braku niektórych z oczekiwanych efektów długofalowych.

W oparciu o teorię, przegląd literatury oraz wyniki przeprowadzonych badań, Autorka oceniła program pod względem jego immanentnych cech, innowacyjności oraz efektywności i wpływu na uczestników. Wyjaśniła również, dlaczego osiągnięcia programu Nowa Szkoła nie były wykorzystywane w kolejnych latach. Mimo pewnych niedociągnięć pracy, które zostały omówione w recenzji, oceniam przedstawioną rozprawę jako zadowalającą. Uważam, że spełnia ona kryteria określone w art. 13 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o tytule naukowym i stopniach naukowych, dlatego wnioskuję o dopuszczenie jej do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim.

